

Koliko god neminovna, poruka njegove supruge od četiri riječi te nedjelje navečer – „Umro je moj Šandor“ – prikovala me za fotelju i ostavila bez riječi. Ostao sam nekoliko minuta u šutnji, zatečen, nemoćan, potresen, tužan. I moje micike su shvatile da se nešto dogodilo. Uvijek je teško prihvatiti činjenicu da je netko koga toliko poštujete i volite otišao zauvijek.

Ako možemo zamisliti i povjerovati da nakon ovog života, iznad i izvan ovog svijeta, postoji i *nešto vječno*, onda moramo vjerovati da je Šandorovim dolaskom tamo postalo puno zabavnije.

Iskreno mu hvala na vizionarskom doprinosu u razvoju i promociji jezičnih tehnologija hrvatskog jezika. Posebno mu hvala na Haschecku. Bila mi je izuzetna čast i zadovoljstvo raditi s njim i učiti od njega.

Gordan Gledec

Gordan.Gledec@fer.hr

<https://doi.org/10.22210/jezik.2024.71.17>

JEZIK PRVE TISKANE KNJIGE IVANE BRLIĆ-MAŽURANIĆ: VALJANI I NEVALJANI. PRIPOVIEDKE, PRIČE I PJESMICE ZA DJEČAKE

Sanda Ham

Uvod

 ahvaljujući Sabranim djelima I. Brlić-Mažuranić koje je objavila MH u Slavonskom Brodu (2010. – 2020.), mogli smo prvi put čitati pravopis i jezik kojim je ona doista pisala. Navedeno izdanje Sabranih djela upućuje čitatelja u jezične i stilske promjene koje su doživjela djela I. Brlić-Mažuranić u svojim prvim izdanjima, promjene se potanko popisuju, govori se ukratko o razlozima tih promjena. Njezina neobjavljena djela – pisma majci i njezin dnevnik, donose se u Sabranim djelima u prijepisu iz njezina rukopisa.

Knjižicu Valjani i nevaljani. Pripoviedke, priče i pjesmice za dječake, I. Brlić-Mažuranić napisala je 1901. svojoj djeci kao poklon za Božić i objavila ju je u vlastitoj nakladi.¹ Valja upozoriti da je u literaturi moguće pronaći različite podatke o godini izdanja knjige. Podatak iz 2013., koji donosi Dubravka Zima,² kaže da je knjiga objavljena 1902., ali u novijem radu ista autorica piše da je knjiga objavljena

¹ Knjižica je danas digitalizirana, a prijepis knjižice dostupan je na <https://baza.ivaninakucabajke.hr/hr/indeks/bajka/valjani-i-nevaljani/>

² <https://baza.ivaninakucabajke.hr/hr/o-bajkama/ivana-brlic-mazuranic-knjizevnost/prve-knjige/>

u prosincu 1901. (Zima, 2019.: 187.). Da bih sa sigurnošću mogla navesti godinu izdanja knjige, obratila sam se pitanjem kolegici Dubravki Zimi koja je potvrdila da je prvo izdanje iz 1901., a dotisak u 50 primjeraka iz 1902.

U ovom se radu opisuje jezik te knjižice – dotiska iz 1902. Poznato je da su jezik njezinih djela priređivači mijenjali – usklađivali ga s normom hrvatskih vukovaca – zato je zanimljivo vidjeti kakav je doista bio njezin jezik jer knjižica Valjani i nevaljani nije došla priređivačima u ruke pa se pretpostaviti može da je riječ o njezinu izvornom jeziku.

Usklađivanje jezika Ivane Brlić-Mažuranić s normom hrvatskih vukovaca

Usprkos brojnim radovima o jeziku Ivane Brlić-Mažuranić (Brešić, 2016.), cijelo se stoljeće nije znalo kojom se književnojezičnom stilizacijom služila pišući svoja djela. Njezini su rukopisi bili nedostupni javnosti, vjerovalo se prvim izdanjima i prema prvim izdanjima odmjeravale su se jezične promjene koje su doživljavala njezina djela u ponovljenim izdanjima. Postupalo se, a postupa se na žalost još i danas, prema uvriježenomu mišljenju da treba poštovati posljednje izdanje za piščeva života, da se to izdanje treba smatrati izdanjem koje je autor odobrio pa je to posljednje izdanje ovjereni jezični autorov izraz. U književnika se koji su stvarali krajem 19. st. ili na prijelomu 19. i 20. stoljeća, pokazalo da takvo mišljenje nije točno, a osobito kada je riječ o Ivani Brlić-Mažuranić.

Prvu naznaku da je jezik Ivane Brlić-Mažuranić mijenjan, donosi Stjepan Babić (1994., 2009.). Međutim, nisu mu dostupni rukopisi pa je na temelju njezine zbirke pjesama Slike iz 1912., koja je pisana morfonološkim pravopisom, pretpostavio da se u početku svojega stvaralaštva služila morfonološkim pravopisom, a možda i jezikom zagrebačke filološke škole:

„Ivana Brlić-Mažuranić u početku svoga književnoga djelovanja pisala je morfonološkim pravopisom, kako pokazuje njezina knjiga Slike, a poslije fonološkim. Je li pisala jezikom zagrebačke filološke škole, to zasad nisam mogao ustanoviti jer nisam mogao naći starija izdanja njezinih knjiga, ali su njezina ostala djela pisana jezikom kakvim se ustalio nakon pobjede hrvatskih vukovaca.“ (Babić, 1994.: 68.)

Bez obzira na to što su nam danas dostupni rukopisi i starija izdanja djela I. Brlić-Mažuranić i bez obzira na to što danas znamo da nije pisala jezikom koji se ustalio nakon pobjede hrvatskih vukovaca, Babićev opis jezične sudbine njezinih djela posve je točan:

„Kad je ona umrla, tada su se po nekome nepisanome pravilu javili dotjerivači tekstova hrvatskih književnika koji su naučili da se po umjetničkome tekstu harači kako se komu sviđa. Znam, harači je jak izraz, ali teško je naći blaži za ono što se činilo. Ni djelo Ivane Brlić-Mažuranić nije prošlo bez toga.“ (Babić, 1994.: 72.)

Ako nam se možda i čini da je riječ *harači* jaka, onda svakako treba navesti riječi suvremenog i vrsnog priređivača njezina djela Berislava Majhuta. On govori o „ma-

sakru nad tekstem“ (Majhut, 2000.: 185.), a o priređivanju rukopisa Šegrta Hlapića³ za tisak kaže sljedeće:

„Dakle, u to vrijeme Ivana nije renomirana autorica i lektor koji se prihvatio Šegrta Hlapića prišao mu je suptilnošću učitelja koji ispravlja školsku zadaću. Umjesto finog kirurškog posla skalpelom, koji ne ostavlja vidljive tragove na tekstu, upotrebljen je Broz-Boranićev *Pravopis* tankočutnošću za koju bi prikladniji bio kuhinjski nož.“ (Majhut, 2010.: 187.)

S. Babiću nedostupna su bila starija izdanja njezinih knjiga pa nije mogao sa sigurnošću utvrditi je li pisala jezikom zagrebačke škole. Prema danas dostupnim nam izdanjima, posljednja je njezina knjižica pisana morfonološkim pravopisom, pravopisom zagrebačke škole, izišla 1912., godinu prije Šegrta Hlapića, baš zbirka pjesama *Slike*. Ono najizrazitije gramatičko obilježje zagrebačke škole – nesinkretizirani padežni oblici za množinu – ovdje izostaju. Naime, množina se potvrđuje u autoričinu predgovoru i to D mn. – *drugima* saobćimo i I mn. – da *riječima* i *oblicima* izvedem...⁴ (I. Brlić-Mažuranić, 1912., Predgovor bez oznake stranice). U stihovima se potvrđuje G mn.: podno *grana* (10.), s pokorničkih sjaji *tiela* (13.), sa velih *ramena* (14), svjetlih *krila* spuštati se stala (16), povrh živih *vala* (16), u sto *klisa* klis se dieli (21), razlieva se vrh *poljana* (22) od zlatnih *cvjetova* (24); I mn.: *grudma* o grud biju (20). U svim su primjerima noviji nastavci, a osim tih primjera, nema drugih primjera za množinu. Padežni sustav nije zagrebačke stilizacije, tomu u prilog govori rukopis u kojemu su padežni nastavci isti kao i u objavljenim Slikama. U G mn. je u rukopisu češće zabilježen nastavak -a s oznakom duljine, s kapićom: *granâ*, *ramenâ*. (Brlić-Mažuranić, 2011.: 79. – 94.)

Ipak, nakon brodskih njezinih sabranih djela, znamo da nam starija izdanja njezinih knjiga, pa tako ni prva, ne će pomoći u spoznavanju njezina jezika, nego jezika lektora koji je *haračio*, *ispravljao* i rezao *kuhinjskim nožem* po njezinu rukopisu, a rukopis je pisan jezikom zagrebačke filološke škole. Lektor je jezik zagrebačke škole utjerivao u tor Brozova pravopisa (1892.), Maretićeve gramatike (1899.) i Broz-Ivekovićeve rječnika (1901.), triju hrvatskih vukovskih djela kojima se na prijelomu stoljeća prelamao i hrvatski jezik. Ivana Brlić-Mažuranić doslovce je upala u procijep jezičnoga prijeloma kao i većina hrvatskih književnika čiji se jezik u ponovljenim izdanjima, kako kaže D. Brozović (1985.), prepravljao da bi se doveo u sklad s Maretićevskom normom i stvorio privid da između te norme i zagrebačke nema razlika:

„No kako bi sve te velike obmane, bez premca u kulturnoj povijesti evropskih naroda, mogle biti šire prihvaćene, kako bi u njih povjerovala šira javnost, valjalo je u jezičnom pogledu prepraviti hrvatsku književnost druge polovice 19. stoljeća. Klasici hrvatske romantične i realistične literature izdavani su u 20. stoljeću gotovo isključivo u jezičnoj

³ O recepciji Šegrta Hlapića vidi: Majhut, 2008.

⁴ Kurzivom u navodima ističem oblike kojima oprimjerujem.

adaptaciji, u skladu s koncepcijama Maretičeve škole. Prosječna hrvatska publika još ni danas ne zna kako je zapravo pisao npr. Šenoa ili Gjalski.“ (Brozović, 1985.: 14.)

Brozovićevu tvrdnju podupire i sudbina jezika I. Brlić-Mažuranić što se doista oprimjereno vidi iz kritičkih izdanja njezinih djela (Brlić-Mažuranić, 2010. – 2020.), a o prepravljaju njezina jezika i naravi toga prepravljajanja na temelju usporedbe rukopisa i tiskanih izdanja govore Majhut (2010., 2016.), Vignjević (2013., 2015.) i Milinović-Hrga (2018.). Usporedba jasno otkriva i narav jezičnih i pravopisnih zadiranja u književno djelo Ivane Brlić-Mažuranić. Navedeni su autori, na temelju jezičnoga opisa Šegrta Hlapića i Priča iz davnine, prepoznali da je uglavnom⁵ riječ o prepravljaju jezika zagrebačke filološke škole u jezik hrvatskih vukovaca.

Za razliku od, primjerice, Augusta Šenoa, Eugena Kumičića, Josipa Kozarca ili Ksavera Šandora Đalskoga (Ham, 1998.), Ivana Brlić-Mažuranić doživjela je prepravljajanje svojega teksta i bila nezadovoljna pa čak i nesretna zbog toga, ali nemoćna. O tome nam vrlo argumentirano uz izdanje rukopisa njezina Šegrta Hlapića govori B. Majhut (2010.: 157. – 189.).

Množinska sklonidba

Dosadašnji opis rukopisnoga jezika Ivane Brlić-Mažuranić temeljen je na usporedbi rukopisa s prvim tiskanim izdanjima i to na tekstu Šegrta Hlapića (Majhut, 2010., 2016.; Vignjević 2013., 2015.) i Priča iz davnine (Milinović-Hrga, 2018.). Znamo iz navedenih radova da je pisala pravopisom i jezikom zagrebačke filološke škole, da su joj jezik u mlađim djelima izdavači samovoljno mijenjali, ali isto tako znamo da je svoja starija djela davala prepisivati i lektorirati i tako ih i sama usklađivala s normom vremena u kojem je objavljivala djelo, a to više nije bila norma zagrebačke filološke škole.

Sinkretizirani su se padežni nastavci za DLI mn. (današnji suvremeni, noviji) u 19. st. smatrali vukovskima i dosljedno su ih propisivale vukovske gramatike. Nesinkretizirane je nastavke (starije) dosljedno propisivala zagrebačka filološka škola. Međutim, u hrvatskim se gramatikama sve do ilirizma/zagrebačke filološke škole potvrđuju uz starije nastavke za dativ i instrumental i noviji nastavci -ima, -ama. Tek ilirci/zagrebačka škola⁶ uvode dosljedno nesinkretizirane nastavke, bez dvostrukosti,⁷ i razdvajaju množinu od dvojine: za dvojinu su propisani sinkretizirani nastavci u DI -ima, -ama, to su u vukovaca bili nastavci za DLI množine.

⁵ Uglavnom jer neke od promjena nisu u svezi s preinačavanjem jezika zagrebačke škole, nego ih je lektor samovoljno unosio, valjda prilagođujući svojemu jezičnomu osjećaju. Opširnije vidi: Majhut, 2010.

⁶ Babukićeva slovnica (1836.)

⁷ Pregled padežnih nastavaka od Kašićeve gramatike (1604.) pa do ilirizma, opširnije vidi: Ham, 1996.

Dakle, hrvatski morfološki sustav poznaje, uz starije nastavke za DI mn. i novije nastavke u obama padežima. U gramatikama je smjena starijih nastavaka novijima bila skokovita, zagrebački su padežni oblici smijenjeni Maretićevom gramatikom (1899.)⁸ – ta gramatika dosljedno propisuje novije oblike s novijim nastavcima, bez dvostrukosti i ustupaka hrvatskoj književnosti romantizma i realizma koja je pisana prema normi zagrebačke škole, služeći se starijim padežnim oblicima i nastavcima.

Međutim, u književnosti nije bilo skokovitoga prijekida sa starijim oblicima, nego su i stariji i noviji oblici supostojali u isto vrijeme i u istih književnika u istim tekstovima. O tom imamo potvrde u tekstovima 18. st. (ali i jezikoslovne opise tih tekstova), a u tekstovima 19. st. i stariji i noviji nastavci supostoje u brojnih književnika. Za sada su monografski opisani jezik A. Šenoa (Kalenić, 1965.), A. Kovačića (Anić, 1971.), K. Š. Gjalskoga (Sović, 1985.), J. Kozarca (Ham, 1993.) i u pojedinačnim manjim radovima jezik, primjerice, F. Cirakija (Ham, 2004.), Z. Marković (Ham, 2007.), M. Begovića (Ham, 1998.). Naravno, tu su i radovi o rukopisnom jeziku Ivane Brlić-Mažuranić, o jeziku njezina rukopisa Šegrta Hlapića (Vignjević, 2013.) i Priča iz davnine (Milinović-Hrga, 2018.). Odnos starijih i novijih padežnih nastavaka u Šegrta Hlapiću (1913.) ocijenjen je ovako:

„Rukopis sadrži stare padežne oblike za dativ množine (*malim čitateljem*) i lokativ množine (*po ledji/po ledjih, na malih kolih*) uz supostojanje novih padežnih oblika (*na/u/pred/sa kolima*). Stari su oblici u prvotisku zamijenjeni novim padežnim oblicima (*malim čitateljima, po leđima, na malim kolima*). Rukopis Ivane Brlić-Mažuranić svjedoči da je stara hrvatska sklonidba, potvrđena u Kašićevoj gramatici 1604. i u Babukićevoj 1836. i bilježena od prvih pisanih spomenika pa do vukovaca, u drugom desetljeću dvadesetoga stoljeća još bila živa u pisanome jeziku, ali vrlo labava, uz pretežuću novu sklonidbu.“ (Vignjević, 2013.: 245.)

O starijim i novim padežnim oblicima u Pričama iz davnine (1926.) znamo sljedeće:

„U genitivu množine potvrđen je primjer oblika s dočetnim *-h*: *preko plećih*; a lokativ i instrumental množine imaju nesinkretizirane morfeme: *na svilenih konopcih*; *na zlatnih pladnjih*; *sa talambasi*, *sa bubnjevi* i *sviralami*; *sa dvorovi*; *sa oči*; *pod šljemovi*; *međ onolikimi bani* i *župani*; *pred bani* i *župani*. Dativni oblici nisu pronađeni. U dijelu ulomka rukopisa i strojopisa koji je u trećem izdanju izostavljen također je stariji instrumentalni oblik *sa čobani*. U tiskanom su izdanju 1926. svi stariji padežni oblici zamijenjeni novijima: *preko pleći*; *na svilenim konopcima*; *na zlatnim pladnjima*; *sa talambasima*, *sa bubnjevim* i *sviralama*; *pod šljemovima* itd.“ (Milinović-Hrga, 2018.: 286.)

Budući da je jezik I. Brlić-Mažuranić do Šegrta Hlapića neopisan u dosadašnjim radovima, ovdje ću posebnu pozornost posvetiti jeziku prve njezine tiskane knjige, knjižici Valjani i nevaljani iz 1902. Uz knjižicu Valjani i nevaljani valja napomenuti

⁸ Valja napomenuti da se u hrvatskim gramatika sve do ilirizma potvrđuju za dativ i instrumental, uz nesinkretizirane nastavke i nastavci *-ima*, *-ama*. Tek ilirci/zagrebačka škola uvode dosljedno nesinkretizirane nastavke, bez dvostrukosti. (Vidi opširnije: Ham, 2006.)

da ju nije zahvatio lektorski nož jer je knjižica vlastito autoričino izdanje.⁹ Ovdje će se opisati odabrana obilježja njezina jezika, a koja su izrazito obilježje književno-jezične stilizacije zagrebačke škole – padežni oblici za množinu i glagolski pridjevi sadašnji i prošli.

O pravopisu i slovopisu ne će se ovdje posebno govoriti, tek napomena da je pravopis morfonološki i slovopis pripadajući morfonološkom pravopisu zagrebačke stilizacije krajem 19 st.: *ie/je* za dugi/kratki dvoglasnik, *dj* za *đ* i *gj* za *đ* u vlastitim imenima i tuđicama, *tj* i *ć* za *ć*; muklo *è* ne bilježi se, nema slova *dž*.

Genitiv množine

Uz nastavak u G mn. tijesno je povezano pravopisno pitanje o bilježenju *h* u nastavcima *-ah* (*žen-ah*), *-ih* (*ljud-ih*), *-uh* (*ruk-uh*) *-ijuh* (*oč-ijuh*). Iako se smatra da je nastavak *-ah* (*-ih*, *-uh*, *-ijuh*) morfološko obilježje, ipak bi ga trebalo svrstati u pravopisno obilježje ili barem morfonološko. Naime, kapicu $\hat{}$ iznad nastavka u G mn. smatramo pravopisnim znakom kojim bilježimo duljinu, a oko *h* u G mn. postoje oprječna mišljenja izgovara li se to *h* ili ne. Tomu je tako i u 19. st., ne samo danas. Suvremeno jezikoslovlje tek krajem 20. st. počinje zagovarati *h* samo kao pravopisni znak za duljinu,¹⁰ iako sam Veber govori da *h* ne treba čitati, ali ga valja pisati, a ako se ne piše, valja ga, jasnoće radi, zamijeniti kapicom $\hat{}$ – genitivnim znakom:

„Genitiv se plurala pravi od osnove riečih tako, da se zadnja slovka, ako je kratka, produži pa onda po težnji novijega jezika za glasničkim padežnim dočetkom doda **a**; n. p. *jelen*: *jelēn*, *jelēn-a*; no budući da je takov genitiv mnogih riečih u pismu posve jednak genitivu singulara, to se zbog lagljeg razumjenja slovu **a** dodaje još **ih**: *jelen*, *jelena*; *jeleni*, *jelenah* = *jelana-h*. – Ovo **h** izgovaraju čakavci i kajkavci u riečih III. deklinacije. Oni štokavci, koji nigdje neizgovaraju *h*, neizgovaraju ga ni u genitivu plurala. Hercegovci pako, premda ga na mnogih mjestih izgovaraju, neizgovaraju ga u genitivu plurala, pak toga se načina treba držati i u književnom jeziku. – Njeki hrvatski pisci nepišu u najnovije vrieme slova *h* u genitivu pl., već kad se po smislu ne pozna, je li što u genitivu singulara ili plurala, meće se na posljednju kapicu: $\hat{}$ *jeleni*, *jelenâ*.“ (Veber, 1876: 33.)

Prozni tekst ne pruža dokaze za to izgovara li se genitivno *h* ili ne, kako u Ivane Brlić-Mažuranić, tako ni u drugih autora. Međutim, stihovi nam mogu pomoći razriješiti dvojbu – prema ostvarenoj rimi možemo zaključiti da se *h* ne izgovara, nego da je samo pravopisni znak za duljinu:

⁹ <https://baza.ivaninakupabjke.hr/hr/o-bajkama/ivana-brlic-mazuranic-knjizevnost/prve-knjige/> pristupljeno 27. veljače 2024., 21,42 sati.

¹⁰ „... da su u književnojezičnoj normi zagrebačke filološke škole u imenskoj deklinaciji u genitivu množine nastavci *-a* i *-i* te u genitivu i lokativu duala *-u* koji imaju svoje grafijske oznake *-ah*, *-ih*, *-uh*. Slovo *h* u toj poziciji ima funkciju kao i slovo *a* ili *e* u dvoslovu *ar* ili *er* za */r/* u štokavskim tekstovima. Oba problema pripadaju pravopisu, a ne gramatici.“ (Tafra, 1995.: 130.)

Pukom koji me juče nosaše na rukuh

„Sbogom“ viknuh odlazeć „nesrećni puku“ (I. Brlić-Mažuranić, 2016.: 195.)¹¹

Rima se ostvaruje oblicima *ruku* – *puku*, dakle, ne izgovarajući *h*, ali izgovarajući dugo *-u* u obama oblicima: *rukû* – *pukû*. Dva su navedena primjera jedina potvrđena u rukopisima, ali valja navesti da je u hrvatskih književnika starijih razdoblja uobičajeno slovom *h* bilježiti duljinu, ne samo u G mn. (Ham, 2022.).

Dakle, odgovor se nameće sam po sebi – *h* nije dijelom padežnoga nastavka, samo je pravopisni, genitivni znak razlikovanja jednine od množine. Prema tomu, na *h* trebalo bi gledati kao na pravopisni znak, a ne kao na dio morfološkoga nastavka, odnosno na različite razine postaviti i razlikovati nastavak u G mn. od nastavaka u DLI mn.

Osim slova *h* za označavanje G mn., Ivana Brlić-Mažuranić služi se i kpicom $\hat{}$, ali to su doista malobrojni primjeri i jedan je takav G mn. zabilježen u Valjanima i nevaljanima.

Prihvati li se tvrdnja da je *h* u G mn. pravopisni znak kojim se bilježi duljina nastavka – kao i *a* s kpicom $\hat{}$: \hat{a} – padežni nastavci u G mn. Ivane Brlić-Mažuranić sukladni su suvremenoj normi, odnosno, nastavci su, ovisno o imenskoj vrsti jednaki našim suvremenima. Međutim, treba uzeti u obzir činjenicu da je to *h*, bez obzira smatrali ga morfološkim ili morfonološkim obilježjem, ipak izrazito obilježje norme zagrebačke filološke škole – ne treba zaboraviti da su pripadnike zagrebačke škole baš zbog toga *h* u *-ah* (posprdno) u svoje vrijeme nazivali *ahavcima*.

Imenska se množinska sklonidba u Valjanim i nevaljanim Ivane Brlić-Mažuranić ovdje prikazuje u četirima tablicama i to samo oni množinski padeži u kojih se nastavak zagrebačke škole razlikuje od suvremenog nastavaka, dakle GDLI mn. U prvom su stupcu padežni nastavci/padežni oblici sukladni normi zagrebačke škole – prema Veberovoj (1876.) i Mažuranićevoj (1869.) slovnici, a u drugom su stupcu nastavci sukladni suvremenoj normi. Nastavke sukladne zagrebačkoj normi nazivat ću ovdje stariji nastavci, a one sukladne suvremenoj normi, noviji nastavci. Imenice nisu razvrstane prema imenskim vrstama (a-vrsta, e-vrsta, i-vrsta) i ne opisuje se morfonologija imenica jer je cilj opisa odnos padežnih nastavaka zagrebačke norme i suvremenih. U tablici su navedeni i oblici za koje se ne može sa sigurnosti utvrditi imaju li gramatički oblik množine ili dvojine. Naime, zbog supostajanja starijih i novijih nastavaka dvojine je teže prepoznati jer zagrebačka škola za dvojine normira nastavke koji su noviji nastavci za množinu.

¹¹ Ovdje je riječ o pjesmi iz dnevnčkih zapisa I. Brlić-Mažuranić iz 1886. Njezin je dnevnik objavljen nepromijenjena pravopisa i jezika 2011.

<i>-ah, -ih, -ijuh</i>	<i>-a, -â</i>
punih krasnih <i>stvarih</i> (11) ¹²	dviesto <i>koračaja</i> (3)
naših <i>vratih</i> (10) ¹³	nešto <i>novaca</i> (5)
većih borovih <i>grančicah</i> (11)	sa <i>nebesa</i> (6)
košarica <i>grudah</i> sniega (11)	natrpa <i>papirića krpâ</i> (13)
mimo <i>lojenicah</i> (11)	pruženih <i>šapa</i> (15)
ostatke <i>graničacah</i> (11)	vidje <i>sladkiša</i> i <i>narančah</i> (17)
mnogih <i>barčicah</i> (20)	spuštanje <i>jedara</i> , stado <i>ovaca</i> (22)
veselje <i>svijuh</i> (25)	od svojih starih <i>krpa</i> (23)
do <i>dverih</i> , sag od <i>ružicah</i> (30)	od bezbrojah <i>ružâ</i> , miomiris <i>ružâ</i> ,
vidje <i>sladkiša</i> i <i>narančah</i> (17)	od <i>sudrugova</i> (19)
bilo je tih <i>ružah</i> svuda (19)	

Ivana Brlić-Mažuranić upotrebljava i oblike sa završnim *h* i bez njega podjednako; nije uočeno da bi *h* imalo razlikovnu ulogu, odnosno, da je upotrijebljeno da bi se G mn. razlikovao od G jd. Drugim riječima, riječ je o dvostrukosti koju Ivana Brlić-Mažuranić posve slobodno upotrebljava nevezano uz razlikovnu ulogu – uz imenski oblik G mn. s *h* češće je atribut koji osigurava prepoznavanje množine pa *h* nije potrebno kao razlikovni morfonološki znak: bilo je tih *ružah* svuda (19)/od bezbrojah *ružâ*, miomiris *ružâ* (19).

Na isti način, slobodno i ne kao morfonološko razlikovno obilježje, Ivana Brlić-Mažuranić upotrebljava i kapicu \hat{a} , čak i u iste imenice: natrpa papirića *krpâ*/od svojih starih *krpa* (23) ili u imenice kojoj atribut osigurava razlikovanje G mn. od G jd. upotrijebit će *h*: punih krasnih *stvarih* (11), a u istoj će se rečenici, jedna do drugoga naći G mn. sa *h* i bez *h*: vidje *sladkiša* i *narančah* (17).

Prijedlog *mimo* Ivana Brlić-Mažuranić slaže s genitivom (a ne akuzativom – kako je u vukovskoj normi), što je u skladu s normom zagrebačke škole: mimo *lojenicah* (11).

Zaključiti se može da oblike za G mn., pripadajuće različitim normama, Ivana Brlić-Mažuranić upotrebljava kao dvostrukosti, bez uočenog sustava i/ili razlikovne uloge. Uzme li se u obzir i to da je *h* u G mn. napušten u vrijeme u kojem Ivana Brlić-Mažuranić stvara, to je tim njezin oblik G mn. neobičniji i svjedoči o tvrdokornosti norme zagrebačke filološke škole, čak i nakon formalne pobjede hrvatskih vukovaca.

¹² U zagradi je broj stranice.

¹³ U rukopisu: *vratih*. Prema Brlić-Mažuranić, 2011.: 18.

Dativ množine

Potvrde su za D mn., u odnosu na GLI mn. doista malobrojne, u Valjanima i nevaljanima samo su tri primjera:¹⁴

<i>-im</i>	<i>-ima, -ama</i>
k <i>roditeljim</i> svojim (23)	prama <i>vratima</i> (5) djeca <i>svojim majkama</i> u mnogo čem pomažu

Za prijedložni izraz *prama vratima* pretpostaviti se može da je riječ o dativu jer je nastavak *-ima* i dativni i lokativni. Pretpostavka se temelji na onim primjerima gdje su *prema* i *prama* uz stari dativni nastavak koji nije sinkretiziran s lokativom, primjerice u dnevničkim zapisima: *prama mukam* (Moji zapisci, str. 17.)

Lokativ množine

Za razliku od D mn., za L mn. više je potvrda. Zagrebačka filološka škola u L mn. propisuje nastavak *-ah/-ih*, ovisno o imenskoj vrsti, a tom nastavku pripada i većina potvrda u Ivane Brlić-Mažuranić; noviji se oblici ne čine kao ravnopravne dvostrukosti, nego kao izuzetci.

<i>-ah, -ih</i>	<i>-ima, -ama</i>
<i>na</i> dugih <i>konopcih</i> (20) <i>u vilinskih dvorih</i> (28) <i>u godinah u kojih</i> već druga djeca pomažu (28) pričati <i>o krasotah</i> šume (29) pripoviedao <i>o dvorovih</i> sunca, Danice i mjeseca, <i>u kojih</i> prebivaju (29) ružica <i>u njegovih kosah</i> (31)	<i>na vratima</i> (5) <i>po granama</i> (6) priče <i>o vilama</i> (28) i šumskim <i>dusima</i> (29)

Slovničari zagrebačke škole izgovor toga završnoga *h*, za razliku od *h* u G mn, ne dovode u pitanje – čini se da je bio doista dijelom nastavka kao morfološko obilježje, a ne pravopisno/morfonološko. U tekstu I. Brlić-Mažuranić nisu pronađeni stihovi koji bi omogućili prepoznavanje (ne)izgovorne vrijednosti toga, kao što je to moguće u G mn.

Prema odnosu starih i novih nastavaka iz tekstova se Ivane Brlić-Mažuranić ne može zaključiti da bi normativnu prednost trebalo dati novijem nastavku.

¹⁴ Iako za ovaj opis nije presudno, zanimljivo je napomenuti da u Pričama iz davnine nije potvrđen ni jedan D mn. (Milinović-Hrga, 2018.). Slično je, primjerice, i u Josipa Kozarca, i tu je dativ malobrojniji od GLI mn. (Ham, 1993.).

Instrumental množine

U Ivane Brlić-Mažuranić u I mn. podjednako su zastupljeni i noviji i stariji nastavci, čini se da su upotrijebljeni kao ravnopravne dvostrukosti:

-ami, -i	-ima, -ama
sa svojimi <i>sinovi</i> (3)	pred <i>vratima</i> (5)
bosimi <i>nogami</i> (3)	<i>sa škarama</i> (8)
dugačkimi razsvjetljenimi <i>ulicami</i> (10)	načubi se <i>ustima</i> (9)
veselimi <i>pahuljicama</i> lepršati (14)	po <i>granama</i> (11)
plivao <i>posljednjimi svojimi silami</i> (22)	obasuto bijelim <i>golubovima</i> (11)
pokrita samimi <i>ružami</i> (30)	pljeskala <i>ručicama</i> (11)
	sa stečenim <i>novcima</i> (14)
	<i>s novcima</i> (15)
	<i>zvjezdama</i> posutim plaštem (16)
	<i>sa jedrima</i> (19)
	za roditeljima <i>svojima</i> (25)
	izprepletene <i>ružicama</i> (31)

Na temelju se primjera iz tekstova Ivane Brlić-Mažuranić može zaključiti da u I mn. stariji i noviji oblici supostoje kao dvostrukosti, ali da su noviji nastavci pretežitiji.

Glagolski pridjevi sadašnji i prošli

Glagolski pridjevi sadašnji i prošli stalno su obilježje hrvatskoga jezika sve do pobjede hrvatskih vukovaca krajem 19. st. Zabilježeni su u svim hrvatskim gramatikama do Maretićeve, ali upotrebljavaju se i u hrvatskoj književnosti svih razdoblja (Ham, 1998.). Primjerice, August Šenoa¹⁵ upotrijebit će u istoj rečenici oba pridjeva:

Ta znade se, da je običaj ljudih *došavših* do nekoga glasa, al *nenapredujućih*, srditi se... da se čovjeku *mislećem* o plemenitoj svrhi toga zavoda i videćem kukavštinu njegovu upravo grsti... što ju mnoga gospoda nevjestaci *upravljavša* prošlih godina tim zavodom shvatiti mogu.

Jezik Ivane Brlić-Mažuranić, kada je riječ o glagolskim pridjevima sadašnjim, ne odstupa od hrvatske tradicije:¹⁶

koja se uz *zamirujuće* sunce blistala (19)

bliešti zlatom od *zapadujućeg* sunca (29)

sjeti se majke, *plaćuće* majke svoje (32)

¹⁵ August Šenoa, O Hrvatskom kazalištu, navod prema Polemikama u Hrvatskoj književnosti, IV., Zagreb, 1982.

¹⁶ Za glagolski pridjev prošli nije pronađena potvrda, ali to ne znači da potvrda nema.

Zaključak

Bez obzira na jezične promjene koje su zahvatile hrvatski jezik na prijelomu stoljeća, jezik Ivane Brlić-Mažuranić ostaje vjeran normi zagrebačke filološke škole. U odnosu na jezik njezinih suvremenika, ponešto je i zastario jer Ivana Brlić-Mažuranić upotrebljava *h* u G mn. (kao dvostrukost uz nastavke *-a*, *-â*), a u njezinih je suvremenika to *h* već napušteno. Upotreba se glagolskih pridjeva sadašnjih, kao stalno obilježje hrvatske književnosti, potvrđuje i u Ivane Brlić-Mažuranić.

Budući da su se ovdje opisivali množinski padeži, zaključiti se može da je znatniji prodor novih nastavaka u I mn., dok je u DL mn. neznan. Time se Ivana Brlić-Mažuranić uklapa u jezičnu sliku hrvatske književnosti druge polovice 19. st. Ne može se tvrditi da je riječ o vukovskom utjecaju: odnos starih i novih nastavaka u Ivane Brlić-Mažuranić podjednak je kao i u ostalih hrvatskih književnika u drugoj polovici 19. st. i osobito na prijelomu stoljeća – sustav poznaje nove nastavke, ali njihov je prodor znatniji samo u I mn. i upotrebljavaju se kao dvostrukost uz starije nastavke. Valja se podsjetiti da još Bartol Kašić 1604.

„uz stari G mn. ... normira i novi s novoštokavskim nastavkom *-a*, a isto je tako, uz starije nastavke u I mn. (*-imi*, *-i*), i novoštokavski nastavak (*-ima*). Važno je i to da se D, L i I mn. međusobno razlikuju padežnim nastavcima, što se normativno zadržava do Maretićeve gramatike jer su tek od tada normirani sinkretizirani nastavci kao jedini mogući u tim trima padežima.“ (Ham, 2006.: 23.)

Iako se u DL mn. potvrđuju i novi nastavci, mogu se smatrati dvostrukostima uz starije nastavke. Međutim u I mn. prodor je novih nastavaka toliki da je riječ ne samo o dvostrukostima, nego o pretežitosti. Treba napomenuti da sustav čuva razlikovnost – i udvostručen novijim nastavcima, ipak ne daje prednost sinkretizmu.

Literatura

- Vladimir Anić, 1971., Jezik Ante Kovačića, ŠK, Zagreb
- Stjepan Babić, 1994., Jezik Ivane Brlić-Mažuranić, Za autentične tekstove hrvatskih pisaca, Jezik, god. 42., br. 3., str. 68. – 78.
- Stjepan Babić, 2009., Hrvatski jezik slavonskih pisaca (priredio Slavko Mirković), Udruga građana Baština iz Slavanskog Broda, Slavonski Brod
- Vėkoslav Babukić, 1836., Osnova slovnice slavjanske narėčja ilirskoga, Zagreb
- Vinko Brešić (priredio), 2016., Ivana Brlić-Mažuranić, Bibliografija – izdanja djela i literatura o Ivani Brlić-Mažuranić, Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić (uredio Vinko Brešić), Ogranak MH Slavonski Brod, Slavonski Brod
- Ivana Brlić-Mažuranić, 1900., Sajam u Bosni, Narodne novine, god. LXVI., br. 204., 6. rujna 1900., str. 3.¹⁷
- Ivana Brlić-Mažuranić, 1902., Valjani i nevaljani. Pripoviedke, priče i pjesmice za dječake, Vlastita naklada, Brod na Savi

¹⁷ Članak je potpisan kao M.

- Ivana Brlić-Mažuranić, 1912., *Slike* (Pjesme 1912.), Tiskara i litografija C. Albrecht, Zagreb
- Ivana Brlić-Mažuranić, 1913., *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*, Knjiga LVI., Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb
- Ivana Brlić-Mažuranić, 2010., *Romani* (priredio Berislav Majhut u suradnji sa Sanjom Lovrić), *Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić* (uredio Vinko Brešić), Ogranak MH Slavonski Brod, Slavonski Brod
- Ivana Brlić-Mažuranić, 2011., *Pjesme i priče* (priredili Cvjetko Milanja i Kristina Grabar), *Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić* (uredio Vinko Brešić), Ogranak MH Slavonski Brod, Slavonski Brod
- Ivana Brlić-Mažuranić, 2013., *Članci* (priredila Marina Potrka Štimec), *Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić* (uredio Vinko Brešić), Ogranak MH Slavonski Brod, Slavonski Brod
- Ivana Brlić-Mažuranić, 2016., *Moji zapisci, Dnevnici, memoari, molitve, putni i drugi zapisi* (priredio Mato Artuković), *Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić* (uredio Vinko Brešić), Ogranak MH Slavonski Brod, Slavonski Brod
- Dalibor Brozović, 1985., *Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*, *Jezik*, god. 33., br. 1., str. 1. – 15.
- Sanda Ham, 1993., *Jezik Josipa Kozarca*, FF, Zagreb (doktorski rad u strojopisu)
- Sanda Ham, 1998., *Jezik zagrebačke filološke škole*, MH, Osijek
- Sanda Ham, 2004., *O jeziku Franje Cirakija*, u knjizi *Franjo pl. Ciraki, Bilježke – Zapisci*, urednica Helena Sablić-Tomić, DHK, Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski, Požega, str. 601. – 615.
- Sanda Ham, 2006., *Povijest hrvatskih gramatika*, Globus, Zagreb
- Sanda Ham, 2007., *Nešto napomena o jeziku Zdenke Marković*, u knjizi: *Zdenka Marković, Njegov posljednji san*, iz ostavštine, uredila Helena Sablić Tomić, DHK Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski, Požega, str. 481. – 487.
- Vatroslav Kalenić, 1965., *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoa*, Ljubljana (doktorski rad u strojopisu)
- Berislav Majhut, 2008., *Recepcija romana Čudnovate zgode Šegrta Hlapića Ivane Brlić-Mažuranić*, *Nova Croatica*, god. 2., br. 2., str. 43. – 115.
- Berislav Majhut (priređivač), 2010., *Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić*, Kritičko izdanje, *Romani* (urednik Vinko Brešić), Ogranak MH Slavonski Brod, Slavonski Brod
- Tomo Maretić, 1899., *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb
- Antun Mažuranić, 1869., *Slovnica Hèrvatska za gimnazije i realne škole*, Dio I: *Rěčoslovje*, Zagreb
- Anđela Milinović-Hrga, 2018., *Jezik i pravopis Priča iz davnine između tradicije zagrebačke jezikoslovne škole i načela hrvatskih vukovaca*, *Libri & Liberi*, god. 7., br. 2., str. 277. – 296.
- Ivan Sović, 1985., *Jezik Ksavera Šandora Gjalskoga*, ŠN, Zagreb
- Branka Tafra, 1995., *Jezikoslovna razdvojba*, MH, Zagreb
- Adolfo Veber, 1876., *Slovnica Hrvatska*, Troškom spisateljjevim, Zagreb
- Jelena Vignjević, 2013., *Jezičnostilske osobitosti rukopisa i prvotiska Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića u jezičnopovijesnom kontekstu*, *Libri & Liberi*, god. 2., br. 2., str. 241. – 251.

- Jelena Vignjević, 2015., Okvir za priređivanje novoga izdanja romana Čudnovate zgrade šegrta Hlapića temeljena na rukopisu kao tekstološkom priručniku, Zbornik radova „Šegrt Hlapić“ od čudnovatog do čudesnog, 2015. (urednici Berislav Majhut, Smiljana Narančić Kovač, Sanja Lovrić Kralj), Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, Ogranak MH Slavonski Brod, Zagreb – Slavonski Brod
- Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić, 1970. (uredili Dubravko Jelčić, Joža Skok, Miroslav Šicel, Miroslav Vaupotić), Mladost, Zagreb
- Zbornik radova „Šegrt Hlapić“ od čudnovatog do čudesnog, 2015. (urednici Berislav Majhut, Smiljana Narančić Kovač, Sanja Lovrić Kralj), Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, Ogranak MH Slavonski Brod, Zagreb – Slavonski Brod
- Zbornik radova Stoljeće Priča iz davnine, 2018. (urednice Andrijana Kos-Lajtman, Sanja Lovrić Kralj, Nada Kujundžić), Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, Zagreb
- Dubravka Zima, 2019., Prvi objavljeni članak Ivane Brlić-Mažuranić Sajam u Bosni. *Narodne novine* LXVI, br. 204, 6. rujna 1900., str. 3., Libri & Liberi, god. 8., br. 1., str. 185. – 194.

Sažetak

Sanda Ham, sveučilišna profesorica u miru, Osijek
UDK 81'366'367.622, izvorni znanstveni rad
<https://doi.org/10.22210/jezik.2024.71.18>
primljen 6. travnja 2023., prihvaćen za tisak 29. listopada 2024.

The language of the first printed book by Ivana Brlić-Mažuranić:
Valjani i nevaljani. Pripoviedke, priče i pjesmice za dječake
[Good and Bad, Short Stories, Stories and Rhymes for Boys]

The paper discusses the current knowledge about the language of Ivana Brlić-Mažuranić's literary works, especially about the unjustified adaptations and numerous changes that her language went through from edition to edition.

The plural case system is described in her first printed booklet in 1901: Valjani i nevaljani. Pripoviedke, priče i pjesmice za dječake [Good and Bad. Short Stories, Stories and Rhymes for Boys]. The case forms she uses are put in the context of the literary and linguistic stylization of the Zagreb Philological School and, in general, of the Croatian standard language at the turn of the 19th into the 20th century, and, where necessary for the interpretation of individual forms, data from her other works are also presented.

Part of the paper is also devoted to the present and past participles in the role of adjectives, which are a permanent feature of the literary and linguistic stylization of the Zagreb Philological School as well as the language of I. Brlić-Mažuranić.

Keywords: Ivana Brlić-Mažuranić, Valjani i nevaljani. Pripoviedke, Priče i pjesmice za dječake, plural case system, unsyncretized and syncretized case endings, present participles, Zagreb School of Philology